

KEŞİFLERİN ÖTEKİ YÜZÜ:

KEŞFEDİLENLER

"Aslanların bir tarihçisi oluncaya dek hep avcılarının tarihi anlatılacak." Böyle diyor bir Afrika atasözü. Bugüne dek keşifleri hep keşfedenlerin, yani beyaz adamın gözünden izledik. Tarih kitapları hep ünlü keşiflerden söz ediyor. Peki ya keşfedilenler? Keşfedilen bölgelerdeki yerli halklar, beyaz adamla karşılaşınca ne düşündü? Keşiflerden sonra onların hayatında ne değişti? Keşfedilenlerin anlatılmayan öyküsü nasıl?

Avrupalılar yüzyıllar boyunca "kara derililere", "kızıl derililere" hatta "sarı derililere başka bir dünyanın insanı olarak baktı. Kendi politik çıkarları ya da önceden sahip olduğu önyargılar çerçevesinde gördü diğerlerini. "Vaşşiler" olarak adlandırdığı bu halkların kültürlerine çoğu zaman yabancı kaldı. Coğrafi keşifler, peşinden yıkım, yağma ve sömürgecilik getirdi. Sorulması gereken sorulardan biri şu: Neden Amerikalılar, Avustralyalılar ya da Afrikalılar Avrupa'yı keşfetmedi de, bunun tersi oldu. Neden "ilkel yerliler" soykırımlar, katliamlar yapmadı da bunu Avrupalılar yaptı? Bunun nedeni "ilkel-

lerin" kültürden, uygarlıktan habersiz vahşiler olması mıydı? Kuşkusuz bu soruya hemen "hayır" diye yanıt verilebilir. Sözgelimi, Güney Amerika yerlileri Aztekler ya da İnkalar

teknolojik açıdan ileri değilse de, görkemli uygarlıklara sahiplerdi. Kentleri ve bu kentlerde yaşayan kalabalık nüfusları vardı. Bir devlet kurumuna ve toplumsal tabakalaşmaya sahiplerdi. Peki, bunun nedeni Avrupa'nın teknolojik üstünlüğünü yaşadığı sosyal hayatın gerekliliklerine uydurması olabilir mi? Avrupalıların 1500'lü yıllarda dünyayı sömürgeleştirmeye başlamalarındaki ana nedeni anımsayalım. Kolomb, Vasco de Gama ya da Cortez gibi "keşiflerin" asıl amacı temelde bir tek şeydi: Para. Keşfedilen bölgelerdeki yerli halklar, beyaz adamın para hırsını hiçbir zaman anlayamadı.

Samoa'da, Papalagi dendiğinde beyazlar ya da yabancılar anlaşılır. Ama sözcüğün asıl anlamı "göğü delen adam"dır. Samoa'ya ilk gelen beyaz adamlar bir yelkenliyle gelmişti. Yerliler bu beyaz yelkenliyi ufukta bir delik olarak gördüler; beyaz adamın içinden çıkıp kendilerine geldiği bir delik. O, göğü delip geçmişti. Papalagi'nin Samoa'da neler yaptığı tarih kitaplarında anlatılıyor. Peki Samoalılar beyazların kültürüyle karşılaştıklarında ne yapmışlardı? Güneydenizi şefi Tiavea'lı Tuivaii Avrupa'ya yaptığı ziyaretten sonra geri dönüp Polinezya halkına beyazlar hakkındaki izlenimlerini anlattı. Bu konuşmalardan belki de haberimiz olmayacaktı. Ne var ki Erich Scheuermann adında bir Alman, Tuivaii'nin sözlerini bir kitap haline getirdi ve kitap bir anda çok popüler oldu. Scheuermann, kitabının önsözünde şöyle diyordu: "Tuivaii'yi ilk tanıdığımda Avrupa'dan uzakta, dünyanın bir ucundaki Upolu adasında barış ve huzur içinde yaşıyordu. Tiavea köyünün beyi ve şefiydi. İlk gören insanda iri cüsseli, ama sevimli bir dev izlenimi uyandırıyor. Yaklaşık iki metre uzunluğundaydı ve olağanüstü güçlü bir yapısı vardı. Sesiye bu görünümüne ters düşecek şekilde, bir kadının gibi ince ve yumuşaktı."

Tuivaii, bir misyoner okundayken tanımaya başladığı Avrupa'yı, ileriki yaşlarında bir tiyatro kumpanyasıyla dolaşma fırsatı bulacak, izlenimlerini halkına anlatmak için notlar tutacaktı.

"Papalagi, tıpkı bir midye gibi sert bir kabuğun içinde oturur. Toprak kurdu gibi taşların arasında, lavların çatlaklarında yaşar. Sağı solu, altı üstü hep hep taşlarla örtülüdür. Barınağı dikine duran bir sandığı andırır, çok sayıda gözü olan delik deşik bir sandığı... Kimi barınaklarda bir Samoa köyünde yaşayan insanlardan daha fazla insan bulunur. Bu nedenle görüşmek istediğin aiganın (ailenin) adını kesin olarak bilmen gerekir. Çünkü her aiga bu taş sandığın belli bir bölümünü kendine ayırmış

tır. Bir aiga diğerlerinin ne yaptığını bilmez. Sanki yalnızca taş bir duvar değil de, Manono, Apolima, Savaii (Samoa grubuna ait adalar) ve birçok denizler ayırıyormuş gibi onları. Çok zaman birbirlerinin adlarını bile bilmezler. Giriş deliğinde karşılaştıklarında ya isteksizce selamlaşır ya da düşman böcekler gibi mırıldanırlar. Gören de bir arada yaşamak zorunda kaldıkları için hiddetlendiklerini sanır... İnançla kulak verin bana, siz akli başında kardeşlerim. Kulak verin ki, kötülüğü ve beyazların korkusunu tanımamış olmanın mutluluğunu tadın. Misyonerin şu söyledikleri hakkında hepiniz tanıklık edebilirsiniz bana: 'Tanrı sevgiymiş. Gerçek bir Hıristiyan, sevgi düşüncesini her zaman göz önünde bulundurmuş. Ulu tanrı için beyaz adamın duaları da yeterliymiş.' O misyoner kandırdı bizi. Çünkü beyaz adamın gerçek tanrısı kendisinin 'para' adını taktığı yuvarlak metal ve ağır kağıttan başka bir şey değildir. Bir Avrupalı'ya sevginin tanrısından söz edecek olsan, yüzünü buruşturur ve güler. Senin düşüncenin yalınlığıyla alay eder. Ama pırl pırl bir yuvarlak metal ya da kocaman ağır kağıt uzatacak olsan, o an gözleri parıldar ve dudaklarının arasından salyaları akar. Onun

Afrika, beyaz adam için köle kaynağı demektir.

Keşifler çağında İspanyollar büyük katliamlar uyguladı.

sevgisi paradır...Beyazların ülkesinde, Güneş'in doğuşundan batışına kadar parasız hiçbir şey yapamazsın. Paran olmadı mı, ne açlığını ne de susuzluğunu giderebilirsin... Avrupa'da para vermeden herkesin yararlanabileceği tek bir şey buldum: Hava. Havanın da yalnızca unutulduğu için parasız olduğunu sanıyorum... Biz kardeşlerim, biz hepimiz yoksuluz. Bizim ülkemiz Güneş altındaki en yoksul ülke. Bizde öyle kutuları dolduracak kadar yuvarlak metal ve ağır kağıt bulunmaz. Bizler, Papalagi'nin düşüncesinde zavallı dilencileriz. Ama ben sizin gözlerinizi varlıklı efendinin gözleriyle karşılaştığımda, onunki sönük, solgun ve yorğun. Sizinkilerse neşeyle, güçle yaşamla, sağlıklı büyük bir ışık gibi parlıyor. Para bir aitudur (kötü ruh). Onun yaptığı ne varsa kötüdür çünkü. Elini paraya deşdiren onun büyüüne kapılır; onu seven tüm yaşamı boyunca gücünü ve mutluluğunu paraya hizmet etmek için harcar... Eğer bu alçakgönüllü kardeşinizin sözlerine inanır, söylediklerinin gerçek olduğunu düşünürseniz, bilin ki para kimseyi ne daha mutlu, ne de daha neşeli yapar. Yaptığı tek şey insanın yüreğini kötü bir karışıklığa sürüklemektir..."

Beyaz adamın bütün yaptıklarının para için olduğunu söyleyen, bunun nedenini anlayamayan yalnızca Tuivaii değildi. Samoa'dan çok uzakta, Amerika'nın yerli halkları da beyaz adamın her şeyi parayla ölçmesine anlam veremiyordu. Kızıldehililerin beyaz adamla karşı-

laştığında yerleşmiş ve sıkça kullanılan bir yazı dili yoktu. Ama bazı beyazlarla yaptıkları konuşmalardan günümüze dek gelebilenleri aracılığıyla, onların beyazlara karşı olan düşüncelerini anlayabiliyoruz. Ünlü kızilderili şefi Seattle'ın sözleri günümüzde büyük ün kazandı. Şef, toprağını satın almak isteyen beyazlara şöyle diyordu:

"Beyaz Reis, Washington'daki Büyük Reisin bize selamlarını iletmediğini söyler.

Bu çok ince bir davranış, çünkü karşılığında bizim dostluğumuzu pek gereksinmediğini biliyoruz. Onun halkı çok kalabalık. Uçsuz bucaksız çayırları kaplayan otlar gibiler.

Benim halkımsa az. Fırtınanın yaladığı bir ovaya dağılmış ağaçlara benziyor.

Büyük ve öyle sanıyorum ki iyi Beyaz Reis, bize topraklarımızı satın almak istediği haberini yolluyor. Ama rahat bir yaşam sürmemizi sağlayacak kadarını bize bırakacakmış.

Toprağımızı almak isteğiniz üzerinde düşünmeyeceğiz. Halkım Beyaz Adam'ın almak istediği nedir, diye soracak. Bunu bizim anlamamız zor. Eğer o güzelim havanın, köpüren suyun sahibi biz değilsek, onu bizden nasıl alabilirsiniz ki? Güneşte parıltıyan her bir çam ağacının, kara ormanların üzerinde salınan sisin, vızıldayan her arının, halkımızın belleğinde ve düşüncelerinde kutsal bir anlamı var, ağaçta yükselen özsuyu Kızıl Adam'ın anısını taşıyor. Biz toprağın parçasıyız, toprak da bizim parçamız. Hoş kokulu çiçekler kız kardeşlerimiz bizim, rengineyiği, at, yüce kartal ise erkek kardeşlerimiz.

Irmağın köpüren dalgaları, çayırdaki çiçeklerin özsuyu, tayın teri ve insanın teri, her biri bir ve tek soya, bizim soyumuza ait. Bu yüzdendir ki, Washington'daki Büyük Reis bizden toprağımızı isterken, çok şey istiyor...

Ama halkım ve ben, çekilen sular gibiyiz. Bu yazgı Kızıl Adam için bir giz. Beyaz Adam'ın düşlerini, uzun kış geceleri çocuklarına anlattığı umut ve beklentileri bilebilseydik eğer, belki daha iyi anlardık. Gelen günü böylesine umutla beklemelerini sağlayacak hangi görüleri nakşediyor onların yüreklerine? Halkımız hızla çekilen bir deniz gibi geriliyor...

Gökyüzü sessiz yüzyıllar boyu hal-

kım için sevecen gözyaşları döktü ve bize değişimsiz ve sonsuz gözüken, bir gün değişebilir. Bugün hava iyi. Ama yarın bulutlarla örtülebilir. Sözcüklerim hiç değişmeyen yıldızlara benzer. Washington'daki Reis Seattle'ın sözlerine güneşin doğacağına ya da mevsimlerin geleceğine inandığınca güvenebilir.

Bir zamanlar bizim halkımız da, tıpkı rüzgarların kabarttığı denizin kabuklarla kaplı dibi örttüğü gibi kapları toprağı...

Gece ve gündüz bir arada barınmaz. Kızıl Adam Beyaz Adam'ın önünden hep kaçtı...Ay bir kaç kez daha dönsün, birkaç kış daha geçsin, Yüce Ruh'un koruması altında bu uçsuz bucaksız topraklarda gezinen ya da mutlu yuvalarında yaşayan güçlü ve umutlu olan bir halkın yasını tutmaya. Ama halkımın bu zamansız yazgısına neden üzülüyorum ki? Kabileler birbirini izler, uluslar da öyle; tıpkı denizin dalgaları gibi. Doğanın düzenidir bu ve üzüntünün hiç bir yararı yoktur... Sizin yok olmanız henüz uzak olabilir, ama o gün de mutlak gelecektir; çünkü Tanrısı bir dost gibi yanında dolaşan ve kendisiyle konuşan Beyaz Adam bile kaçınmaz bu ortak yazgıdan. Belki sonrasında kardeş dahi olabiliriz. Göreceğiz bakalım. Öneriniz üzerinde düşünmek ve kararımızı size bildireceğiz.

Ama kabul etsek dahi, şu an ve burada, dilediğimiz zaman rahatsız edil-

Yeni Zelanda yerlisi bir Maori kadını

meden atalarımızın mezarlarını ya da dostlarımızla çocuklarımızı ziyaret edebilmeyi şart koşuyorum..."

Şef Seattle'ın bu sözleri 1855 yılında söylenmişti. Kızilderililerin bu görüşü hâlâ taşıdığı izlerini bir Hopi yerlisinin sözlerinden çıkarabiliriz: "Bölünmeyi ve yönetmeyi, yiyecek için birbirinizin düşmanı olmanız gerektiğini kabul ediyorsunuz. Kentleriniz acı veriyor bana, besinleriniz zehirli. Uyuşturuculardan kaskatı kesilmişsiniz: ölü göz (televizyon), futbol, oturma odası takımları, dedikodu dergileri. Baltalarınızı da onlarla birlikte gömdünüz. Olanı biteni duyumsamıyorsunuz. Hayatta kalabilmek, sonunda yeniden yaşama başlayabilmek için baltaları gömdüğünüz yerden çıkarmanız gerekiyor. Paranın tüm yıkıcı güçlerinden ve bunların yarattığı tüm kötü alışkanlık ve koşullardan kendinizi kurtarmanız gerek. Mahalleleriniz ve yerleşimlerinizde, fabrikalarınız ve bürolarınızda, okullarınız ve kulübelerinizde şeyler değişebilir; değişmelidir de."

Beyaz adamın kolu dünyanın her yerine uzanacak kadar uzamıştı. Abel Tasman ya da James Cook gibi keşiflerin öncülük ettiği beyazları sonraları on binlercesi izledi. Peşlerinde kan ve gözyaşı vardı yine. Dünyadaki belki de en barışçı halk olan Avustralya yerlileri Aborijinler bile şiddetten paylarına düşeni alacaktı. 1788 yılında İngilizler Avustralya'ya ayak bastıklarında kıtadaki Avustralya yerlilerinin sayısı 750 bindi. Bir yüzyıl içinde bu sayı 50 bine düştü.

İşte bu sıralarda, kıta halkı olan Aborijinlerin yaptıkları tek şey direnmeydi. Yerliler kendi yaşam bölgelerini terk etmeyi hiçbir zaman düşünmediler; önce, ilk defa karşılaştıkları beyazları, vaktiyle ölmüş atalarının tekrar hayata dönüşü gibi gördüler. Ama durum hiç de sandıkları gibi değildi. Kıta içlerine doğru yerleşmeye başlayan beyazlar yerlilerin bu iyi niyetli karşılamalarını bir anda çatışmaya dönüştürdüler. Yüzyıllardır öteki kabilelerin yaşam alanlarını bile istila etmeyi düşünmemiş yerliler, beyazlar işgale başlayınca bölgelerini terk edip komşu kabilelerin yaşam bölgesine geçmek yerine, direnenek yaşam bölgelerini savunmaya çalıştılar.

O savaşım yıllarında Aborijinler beyazlar hakkında şu görüşe varırlar: "Beyaz derililer kötü değil. Onlar yalnızca iradelerini bizim insanlarımız için hiç de iyi kokmayan, tadı olmayan şeyleri yapmakta kullanıyorlar. Beyazlar bizim için dünyasal bir sınav. Her birimiz bu sınavı geçmek için birbirimize destek olmalıyız."

1700'lü yıllarda kapitalizm Avustralya'ya el attığında, kıtadaki bu insanlar ne tarımı ne de köpek dışında hayvan evcilleştirmeyi biliyorlardı. Onlar beyazlardan çok farklıydı. Eşitlikçi bir yapıda, bizlerin anladığı anlamda bir devlet tarzı örgütlenmesi olmadan, kendilerine özgü yönetim biçimleriyle, sabit olmayan yerlerde, toprak edinmeden yaşıyorlardı. Avrupalılar bu nedenle onları gelişmemiş yaratıklar olarak tanımladılar; hatta hayvan statüsünde değerlendirdiler. Çünkü beyazlar için uygarlığın kanıtı olan en basit ölçüte göre, insanlar tarımla uğraşmalı ve hayvan yetiştirmeliydi. Oysa Aborijinlerin yaşamları bambaşka idi. Öyle ki, benzer coğrafya koşullarında yaşayan diğer kıtalardaki akralarına göre bile toplumsal örgütlenmeleri farklıydı. Örneğin Aborijinler, yayı ve yay gibi mekanik enerji depolayan aletleri kullanmazlar ve bilmezlerdi. Yıllar içinde sömürgecilerin şiddetine uğrayan Aborijinler şöyle düşünüyorlardı: "Avustralya bizim ülkemizdi. Ülkemiz denizden dağlara kadar uzanırdı. Açık bakabildiğimiz kağıt haritalarımız yoktu. Ama sınırlarımız şarkı çizgileriyle belirlenmişti. Her şey müzik tarafından yerine konur ve yerinde tutulurdu. Komşu kabile, komşu kabilenin şarkılarını bilirdi. Şarkısı söylenen ağaçlar, akarsular, kayalar ve dağlar bile tanınırdı. Atalarımız bu yeri bizim için rüya görerek yaptılar. Burası saygınlığı olan mutluluk dolu bir yerdi. Bizler toprak ananın koruyucusu olan kişilerdik. Ama beyaz adam geldi, zincirler halinde diğerlerini de getirdi. Onlar bizim şarkımızı öğrenemediler. Aslında onlar bizim müziğimiz ve geleneklerimizle de alay ettiler. Ne yazık ki onların zihinleri bizim rüya görme-

"Ne yazık ki onların zihinleri bizim rüya görmemize kapalıydı. Oysa bizler rüya zamanının çocuklarıydık »

mize kapalıydı. Oysa bizler rüya zamanının çocuklarıydık »

Avustralya bugün tam anlamıyla çok kültürlü bir ülke görünümünde. Nüfusu 18 milyondan fazla. Bu nüfus tam tamına 200 ülkeden gelen mültecilerle, Avrupalılar gelmeden önce orada yaşayan ve Aborijinler diye adlandırılan yerlilerden oluşuyor. Aborijinler nüfusun sadece % 1,5'ünü oluşturuyor. Oysa bir zamanlar bu topraklar onlarındı.

Yine "bizler doğanın bir parçasıyız" düşüncesi konuşma dillerine yansımış. Genelde dillerinde 'bir şeye sahip olmak' fiili de yok. Bunun yerine ilişkili olmak fiili var. Bu ilişki insanlar için olduğu kadar bitki ve hayvanlar için de geçerli. Bu nedenle, insanın insanı sömürmesi ya da insanın doğayı sömürmesi de söz konusu değil. Yenilip içilen her şeye minnet duyar ve teşekkür eder Aborijinler.

Bilindiği gibi sömürgecilik çok yakın zamana dek devam etti. Sömürgeciliğin izleri sürüyor. 1970'lerde Yeni Gine'de beyazlara hâlâ "efendi" ya da "sahip" diye hitap ediliyordu. Yeni Gine ya da Malenezya gibi bölgelerdeki yerliler, beyaz insanların gücünün ve zenginliğinin, denizin ötesinden gelen kargo gemilerinden ya da kargo uçaklarından kaynaklandığını düşünüyorlardı. Yeni Gine'li bir yerli şöyle diyordu: "Neden siz beyazların bu kadar çok kargosu var, bunları Yeni Gine'ye neden getirdiniz? Ve biz siyahların kendi kargosu neden bu kadar az?" Bu soru aslında geçmişte bir de inaniş neden olmuştu. Beyazlar kadar çok kargo sahibi olup, onlar kadar güçlü olmak isteyen çoktu. Bunun sonucunda Kargo kültürü doğmuştu. Sömürgeciler belli sürelerde gelen kargoları izleyen yerliler, bunları beyaz adama tanrıların ya da ruhların gönderdiğini düşünmüştü. Bunun sonucunda kargo uçağı ya da gemisi biçiminde kuklalar yapan bazı yerliler, kendilerine de kargo göndermesi için büyük ruha dua etmeye başlamışlardı. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında başlayan bu hareket, 1930'lardan sonra kasaba ve kentlerin büyüyüp gelişmesiyle silinmeye başladı.

Şöyle bir geçmişe dönüp bakınca görüyoruz ki, beyaz adamın sicili pek de parlak değil. Afrika'da, Amerika'da, Okyanusya'da, hatta kutup yörelerinde, nereye gittiyse peşinden yağma, ağgözlülük, kan ve gözyaşı da gitmiş. Beyaz adamın neden olduğu ölümler yalnızca insan kaynaklı değil. Sömürgecilerin yapamadığını Avrupa'dan gelen mikroplar yapmıştı. Yerli halklar neden olduğunu anlayamadıkları ateşli hastalıkların pençesinde can verdi. Coğrafi keşifler, keşfedilenler için hep gözyaşı ve kanla sulandı.

Gökhan Tok

Kaynaklar:
Diamond, J., Tüfek, Mikrop ve Çelik, Çev:Ülker İnce, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2002
Papalagi, Gökü Delen Adam, Çev: Levent Tayla, Ayrıntı Yayınları, 1989
Nasil Satabilirsin ki Havayı, Çev: Sibel Özbudun, Kavram Yayınları, 1993
Akbaba, G., Aborjinler, Bilim ve Teknik, s:391, 2000